

Een school Grienden *Globicephala melas* in de zuidelijke Noordzee

Jan Haelters

Summary

On 13 November a pod of long-finned pilot whales *Globicephala melas* was observed very close to shore off Blankenberge, Belgium. Before this sighting, and during the following days, presumably the same pod was reported from the UK, where also one dead specimen washed ashore. During the following weeks, two dead pilot whales washed ashore in The Netherlands. Pilot whales do not belong in the southern North Sea, with its shallow waters, and they are very rare in Belgium.

Grienden voor de kust!

Toen op 10 november 2014 melding gemaakt werd van de aanwezigheid van een grote groep Grienden (*Globicephala melas*) te Cley, Norfolk (UK), waren we onmiddellijk gealarmeerd: de zuidoostkust van Engeland is dichtbij en Grienden horen niet thuis in deze ondiepe wateren. Grienden (*Globicephala* sp.) zijn bovendien samen met Potvis (*Physeter macrocephalus*), Dwergpotvis (*Kogia* sp.), Zwarte Zwaardwalvis (*Pseudorca crassidens*), Dwerggriend (*Feresa attenuata*) en Witlipdolfijn (*Peponocephala electra*) wereldwijd de meest voorkomende soorten in massastrandings (Evans, 1987), vaak van vele tientallen individuen tezamen.

Enkele dagen later was het (bijna) zo ver, en dan nog voor onze neus. Op 13 november belde de Kustwacht ons op: "er zat een groep grote zwarte dolfijnen, met een individuele lengte van ongeveer 3 m en een stompe kop, voor de kust, net buiten Blankenberge". Ze waren gezien vanuit een klein vaartuigje, de Blue One, op positie 51°19,7'N 003°07,2'E. De schatting van het aantal dieren bedroeg "ongeveer 20". De Vrijwillige Blankenbergse Zeereddingsdienst (VBZR) was kort na de melding uitgevaren voor de dieren die zich net buiten de haveningang in ondiep water bevonden, en hield tot het vallen van de nacht de wacht tussen de dieren en de kust. Het gevaar voor een massastranding was immers reëel. Bij het donker worden bevonden de dieren zich op 4,5 km voor de kust van Blankenberge/Wenduine, en ze zwommen met een snelheid van ongeveer 8 km/h richting noordwest. Ze werden het laatst gezien door een aantal natuurliefhebbers die ze met telescopen vanop de duinen in de gaten hielden.

De vrijwilligers van de VBZR meldden dat er minstens 3 kalfjes aanwezig waren, en minstens 3 duidelijk grotere dieren, waarvan 1 met een litteken (waarschijnlijk mannetjesdieren). Waarschijnlijk betrof de waarneming te Blankenberge dezelfde groep dieren als deze gezien te Norfolk, waar op een bepaald ogenblik 18 dieren aan het

oppervlak geteld waren (Rob Deaville, Zoological Society of London, persoonlijke mededeling). Hun gedrag dicht bij het strand te Blankenberge was gelijkaardig aan dat te Norfolk: ze zwommen zeer traag, vaak zeer dicht en zelfs tegen elkaar aan, zonder duidelijke richting aan te houden, ze kwamen geregeld met de kop uit het water (*spyhopping*) en leken verward (hoewel het niet altijd nuttig is menselijke gevoelens naar dieren te extrapoleren).

Ronddolend in de zuidelijke Noordzee

Na de waarnemingen te Cley en Blankenberge werden de Grienden enkele keren opnieuw waargenomen, telkens gevaarlijk dicht bij de kust (figuur 1):

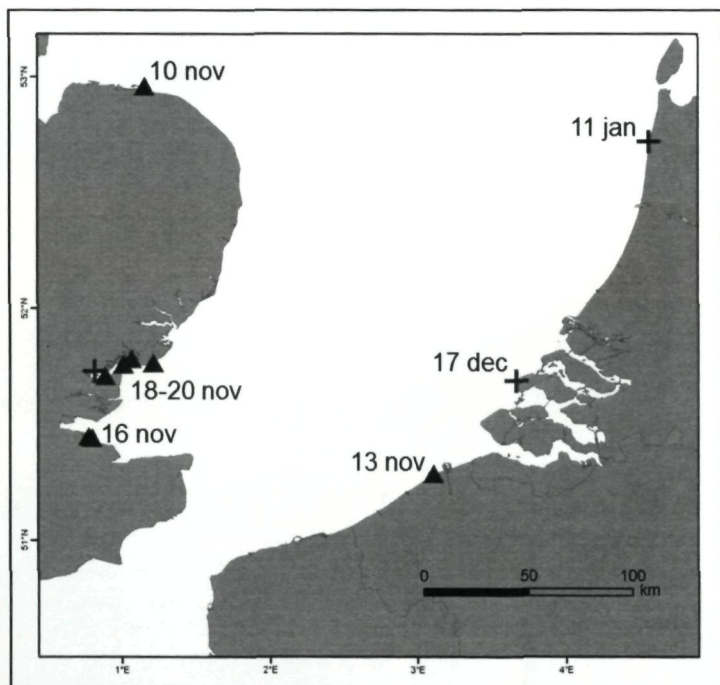
- Op 16 november werd een groep van naar schatting 25 dieren gezien in het Thames estuarium nabij Isle of Grain (schiereiland Hoo, Medway; Sea Watch Foundation, 2014), en dezelfde groep, nu geschat op 28 dieren, bij het nabij gelegen Sheppey Island (BBC, 2014; Gray, 2014). Zoals bij Blankenberge probeerde men door middel van een vaartuig het stranden van de dieren te verhinderen. De dieren vertoefden een tijdje in de buurt van het eiland Sheppey. Bij het vallen van de nacht waren ze ongeveer 6 km van de kust verwijderd.
- Op 18 november werd de groep waargenomen te Essex, op ongeveer een zeemijl voor de kust in de buurt van Mersea Island en daarna te St. Lawrence Bay (figuur 2). In dit gebied, het Blackwater Estuarium, bevinden zich slib- en zandbanken; die vormen samen met getijdenstromingen een reëel gevaar voor stranding. Om te verhinderen dat de dieren zouden stranden werden vaartuigjes ingezet, en zelfs een helikopter. Via de beelden vanuit de werd het aantal dieren in de groep geschat op 40 (Gold, 2014). Enkele dieren strandden kort te St. Lawrence Bay, maar ze konden op eigen kracht loskomen, en zwommen terug naar de rest van de groep die zich nabij Clacton bevond (Sinclair, 2014). De dieren bleven nabij het Blackwater estuarium tot 20 november (Meikle, 2014) – daarna werden ze niet meer gezien.

Dode Grienden

Op 20 november spoelde een jonge griend aan te Goldhanger, zeer dicht bij de locatie waar de Grienden enkele dagen eerder verbleven (figuur 1). Het vrouwtje van 2,18 m lang bleek zeer mager (Rob Deaville, persoonlijke mededeling), en het is mogelijk dat dit dier aan de basis lag van de relatief lange aanwezigheid van de school in kustwateren in de zuidelijke Noordzee. Dat Grienden in de zuidelijke Noordzee niet algemeen voorkomen blijkt uit het feit dat deze stranding slechts het tweede (gerapporteerde) geval was aan de zuidelijke Noordzeekust van het Verenigd Koninkrijk.

Tijdens de weken daarna spoelden in Nederland twee dode Grienden aan (figuur 1). Het is niet duidelijk of deze dieren afkomstig waren uit de groep die hier in november

vertoefde, maar het kan nauwelijks toeval zijn. Op 17 december spoelde te Nieuw Haamstede (Zeeland) een mannelijke griend van 3,85 m aan (melding ASeal EHBZ Zeeland). Op 11 januari spoelde een volwassen vrouwelijke griend aan ter hoogte van de Hondsbossche Zeewering, nabij Petten (Noord-Holland; melding Ecomare). De dieren, beide in verregaande staat van ontbinding, werden ontleed aan de faculteit Dierengeneeskunde van de Universiteit van Utrecht. Opvallend was dat men bij beide dieren dezelfde vermoedelijke doodsoorzaak vaststelde: verstikking in een Tong (*Solea solea*) (Lonneke IJsseldijk, Universiteit Utrecht; persoonlijke mededeling). Tong vormt geen normale prooi voor de Griend, die zich vooral voedt met inktvis (De Pierrepont et al., 2005; Santos et al., 2014). Bij het onderzoek van dode zeehonden hebben ULg/KBIN al enkele malen iets gelijkaardigs vastgesteld: verstikking van een Grijs Zeehond (*Halichoerus grypus*) in Tong. Tong is een zeer lenige, slanke vis, die niet achteruit kan bewegen door zijn ruwe huid. Waarschijnlijk had de gevangen vis zich al worstelend een weg naar de ademhalingswegen van de zeehond gebaad, en zo de dood van het onfortuinlijke dier veroorzaakt (data ULg/KBIN, niet gepubliceerd).

Figuur 1. Locaties van waarnemingen van de groep Grienden (driehoekjes) en strandingen van dode dieren (kruisjes), met datum in 2014 (november) en 2015 (januari)

Achtergrond voor de aanwezigheid van Grienden voor onze kust

Er zijn enkele mogelijke verklaringen voor de aanwezigheid van de Grienden in 2014. In de groep bevond zich ten minste één sterk verzwakt dier, dat mogelijk moeilijkheden had boven water te blijven en/of te zwemmen – de stranding te Goldhanger toont dit aan. Sociale elementen in het gedrag van de Griend zijn zeer belangrijk, en het is bekend dat ze zieke of stervende soortgenoten begeleiden (Olsen, 2008). Dergelijk gedrag kan een factor zijn die aan de oorzaak ligt van massastrandings. Een bijkomende verklaring voor de aanwezigheid van de Grienden is het tijdelijk voorkomen van geschikt voedsel. Het is misschien niet toevallig dat op 11 november een Grote Pijlintvis (*Todarodes sagittatus*) strandde te Nieuwpoort (melding VLIZ, Natuurpunt en www.deredactie.be op 14 november 2014; Anoniem, 2014). Mogelijk was in deze periode meer pijlintvis aanwezig in onze wateren dan gewoonlijk, en hebben de Grienden ze gevolgd.

Grienden in het verleden?

De Griend is een zeer mobiele soort, en komt algemeen voor in Atlantische wateren, langs de noordelijke rand den van de Noordzee, en in de Golf van Biskaje tot het westelijk deel van het Kanaal, meestal in water dieper dan 200 m, en frequent in de buurt van de rand van de continentale helling (Reid et al., 2001), en dan valt te verwachten dat ze af en toe eens opduiken in onze wateren. Scholen Grienden werden in onze wateren gezien in 1975, 1980 en 1988 (in dat laatste jaar zwommen ze de haven van Zeebrugge binnen; Van Gompel, 1991); kleine groepjes of solitaire dieren zijn eveneens zeldzaam bij ons. Strandings komen zeer zelden voor; de meest recente stranding in België werd geregistreerd op 21 maart 1995, toen een kadaver in verregaande staat van ontbinding aangetroffen werd op het strand te De Haan. Massastrandings van de soort waren in het verleden overigens al voorgekomen in Zeeland: in 1825 lagen 38 dieren op een strand bij Sint-Annaland op Tholen, en in 1856 raakten 61 dieren vast op het strand bij Ouddorp op Goeree (De Smet, 1974; Camphuysen & Peet, 2006). In 1856 werden geen inspanningen geleverd om de dieren terug te brengen naar zee: ze werden met paarden hoger op het strand getrokken, waar ze naar verluidt nog enkele dagen bleven leven (Camphuysen & Peet, 2006).

Het is het niet ondenkbaar dat in het verleden vaker scholen Grienden voor onze kust te zien waren. Adriaan Coenen (1585) beschreef hoe zeer grote aantallen 'grote vissen' jaarlijks één of twee keer, of vaker, langs de Nederlandse kust trokken. Sommige sprongen geheel of gedeeltelijk uit het water. Gedurende 2 uren kon de zee, gezien vanuit zijn woonplaats Scheveningen, vol zijn van deze 'vissen', zo ver het oog kon reiken. De vissers duiden ze aan als 'potshoofden en wilde bleijen' (Coenen, 1585, vertaald door Egmond, 2005).

Met 'potshoofden' bedoelde men gewoonlijk de Potvis, en bij de tekst lijkt het dat potvissen getekend zijn - hoewel die tekening misschien niet representatief is. Het is

echter onwaarschijnlijk dat het de Potvis betrof, gezien die helemaal niet thuis hoort in ondiep water en deze dieren zeker niet geregeld langs trokken. Bennema & Rijnsdorp (2015) stellen dat het niet duidelijk is om welke soort het hier ging, maar ze suggereren baleinwalvissen. Misschien kan 'potshoofden' ook duiden op de Griend: zwart en met een stompe kop zoals de Potvis (vb. in de Gazette van Gent, 18 oktober 1834, met een beschrijving van het doen stranden van 12 *potshoofden* door vissers in Bretagne; het grootste dier was 6,5 m lang). Coenen had echter een andere naam voor de Griend ('jonge hil'; Camphuysen & Peet, 2006; Egmond, 2005), waarmee duidelijk was dat hij niet steeds onderscheid maakte met Butskop (*Hyperoodon ampullatus*), Tuimelaar (*Tursiops truncatus*) of zelfs Dwergvinvis (*Balaenoptera acutorostrata*), die in zijn tekeningen dezelfde naam krijgen.

De verwijzingen in het werk van Coenen (1585) naar de jaarlijkse trek van 'wilde bleijen' en de uitspraken van vissers hierover ('ze trekken om de bruid') kunnen ook slaan op paaimigratie van relatief grote en zilverkleurige vissen. Op een andere plaats meldt hij echter dat vissers zeldzame en grote vissen onder meer aanduiden als 'wilde bleijen', naast 'hillen' (met spitse hoofden), 'potshoofden' (met botte koppen), 'walvissen' (met pijpen boven op het hoofd waaruit ze water blazen) en 'westerlingen' (Egmond & Mason, 2003). Mogelijk was het dus een combinatie van de paaimigratie, en *masse*, van een vissoort, gevolgd door één van zijn predatoren. Het lijkt dus niet uit te sluiten dat het Grienden waren die seizoensaal overvloedig voorkomende vis zoals Houting (*Coregonus* sp.), Fint *Alosa fallax* of Elft (*A. alosa*) volgden. Die vissen lijken wat op de zoetwatervis Blei (of Kolblei; *Blicca bjoerkna*), hoewel de vissers die waarschijnlijk met de gebruikelijke namen zouden aangeduid hebben, net zoals Coenen zelf in zijn werk. Mogelijk is het ook een vroege vermelding van het – tot recent – jaarlijks terugkerend fenomeen waarbij tuimelaars (Zuiderzee-) Haring (*Clupea harengus*) volgden (in Camphuysen & Peet, 2006). Ach, we zullen het misschien nooit weten...

Dankwoord

We willen graag de Vrijwillige Blankenbergse Zeerreddingsdienst, de Kustwacht, Jeremy Demey en Karen Rappé (VLIZ) bedanken voor het doorgeven van informatie tijdens de waarneming van de Grienden te Blankenberge, Rob Deaville voor het delen van informatie van waarnemingen en strandingen in het UK, Stacey Belbin voor de toestemming voor het gebruik van de foto en Lonneke IJsseldijk voor de informatie over de dode Grienden in Nederland. Postuum danken we Adriaen Coenen voor de fantastische informatie die hij ons naliet.

Literatuur

Anoniem, 2014. Uit de pers: Grote pijlintkvis aangespoeld in Nieuwpoort. De Strandvlo 34(4): 134.

- BBC, 2014. <http://www.bbc.com/news/uk-england-essex-30101307>; geraadpleegd op 5 februari 2015.
- Bennema, F.P. & Rijnsdorp, A.D., 2015. Fish abundance, fisheries, fish trade and consumption in sixteenth-century Netherlands as described by Adriaen Coenen. *Fisheries Research* 161: 384–399.
- Camphuysen, C.J. & Peet, G.H., 2006. Whales and dolphins of the North Sea. Fontaine Uitgevers BV, 's Graveland, The Netherlands.
- Coenen, A., 1585. Dat eerste boeck van menich derleij walvischen ende ander selseme groote wonderlijke visschen. Scheveningen. Online beschikbaar op <http://www.flandrica.be>.
- De Pierrepont, J.F., Dubois, B., Desormonts, S., Santos, M.B. & Robin, J.P., 2005. Stomach contents of English Channel cetaceans stranded on the coast of Normandy. *Journal of the Marine Biological Association of the United Kingdom* 85(6): 1539–1546.
- De Smet, W.M.A., 1974. Inventaris van de walvisachtigen (Cetacea) van de Vlaamse kust en de Schelde. *Bulletin van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen* 50(1).
- Egmond, F., 2005. Het Visboek. De wereld volgens Adriaen Coenen 1514-1587. Walburg Pers, Zutphen, Nederland.
- Egmond, F. & Mason, P., 2003. Het Walvisboek. Walvissen en andere zeewezens beschreven door Adriaen Coenen in 1585. Walburg Pers, Zutphen, Nederland.
- Evans, P.G.H., 1987. The natural history of whales and dolphins. Academic Press, London, UK.
- Gold, C., 2014. River Blackwater whale watch: police helicopter and boat join operation. *Essex Chronicle*, 19 november 2014.
- Gray, A., 2014. Pilot whales caught on camera off Garrison Point in Sheerness and rescued by Briggs Marine crew. *Kent Online*, 17 november 2014.
- Meikle, J., 2014. Fears grow for whale pod off Essex coast. *The Guardian*, 20 november 2014.
- Olson, P.A., 2008. Pilot whale *Globicephala melas* and *G. macrorhynchus*. In W.F. Perrin, B. Wursig en J.G.M. Thewissen (eds.). *Encyclopedia of marine mammals*, second edition. Academic Press.
- Reid, J.B., Evans, P.G.H. & Northridge, S.P., 2003. Atlas of cetacean distribution in north-west European waters. JNCC, ISBN 1 86107 550 2, 76 p.
- Santos, M.B., Monteiro, S.S., Vingada, J.V., Ferreira, M., López, A., Cedeira, J.A.M., Reid, R.J., Brownlow, A. & Pierce, G.J., 2014. Patterns and trends in diet of long-finned pilot whales (*Globicephala melas*) based on the analysis of stomachs contents of animals stranded on Northeast Atlantic coasts. *Marine Mammal Science* 30, 1–19.
- Sea Watch Foundation, 2014. <http://seawatchfoundation.org.uk/> Most recent sightings in eastern England, geraadpleegd op 5 februari 2015.

Sinclair, H., 2014. Forty pilot whales spotted in the River Blackwater, two beached at St Lawrence. Essex Chronicle, 18 november 2014.

Van Gompel, J., 1991. Cetacea aan de Belgische kust, 1975-1989. Lutra 34: 27-36.

Figuur 2. De groep Grienden nabij het Blackwater estuarium (foto: Stacey Belbin, skipper of Lady Grace Boat Trips)

**Jan Britostraat 24
8200 Brugge**